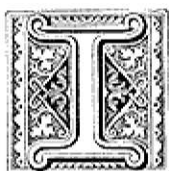

Ogenj svetega Elma.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

izza mlada mi je še v spominu, kakó se je o hudi uri križal moj oče, gledajoč na zvonik:

»Svetinja, preplašena od hudega vremena, išče pri cerkvi mirú; sedla je petelinu na turnu na grebén.«

O hudem vremeni, sósebnó kadar je zrak nekoliko napojen z elektriko, videti je na vrhéh visokih stvaríj, n. pr. na stolpnih zvezdah, na jadrenikih, na štrlečih sulicah i. t. d. vreščéč plamen, kateri traja nekaj časa brez sléharne škode. Vzrok tej prikazni je elektriški iztok, kakor ga opažamo v temni sobi na elektriškem kolovratu. Večina opazovanih pojavov izpričuje, da se kaže ta ogenj zlasti pozimi, sicer pa tedaj, kadar je kàj hudega vremena v zraku. Ogleduje se najlože v temačnem ozračji, bodisi ponôči ali podnevi, ko se zrak zatemní od hudega vremena. — Bilo je na večer, ko so korakali pruski vojaki iz Charlottenburga proti Berolinu. Na poti jih ujame hudo vreme; stemní se, in hipoma se zasvetijo ostí njih medeninastih šlémov; za nekoliko časa otemné in se zopet posvetijo. — V Nordhausnu so visele pri slavnosti zastave na drogih s kovinskimi ostmí iz cerkvenih lin. Ko je začelo mēsti, pokazale so se lučice na konci drogov, nemirne, kakor bi skakale z droga na drog. Slišalo se je zajedno prasketanje, kakor bi brenčala muha, ki se je zapletla v pajčevino. Ko je blizu stoječi ogledovalec segel po teh lučicah, izginile so mu pod roko; kadar je pa roko umeknil, zasvetile so se iz nova.

Kadar je obilo elektrike v zraku, niti ni treba visoke stvarí, da bi se na nji pokazale svetinje. Burchell pripoveduje o prikazni, katero je videl v južni Afriki. »Prišel sem k misijonárjem. Ko pridem zvečer na travnike, vidim elektriški pojav, kakeršnega nisem opazoval žive svoje dní in ga ne bodem. Iz vseh straníj nebá so švigali bliski hitro drug za drugim, grmelo pa ni. Vse okolo mēne je bilo tiho, le nekaj debelih kapelj je padlo iz sila goste in črne megle. Kar se zažarí takó silno, da sem malone oslepel. Žar se je na videz potezal z nebá na zemljo. Nekoliko časa je gorelo od elektrike vse travno stebličje kakih petnajst čevljev okrog mēne. Pokalo ni, prav nobenega šumenja ni bilo slišati. Trava je bila po čevlj visoka; vsako steblo,

sléharno peresce je bilo kakor v ognji, takó se je svetilo. Ko sem šel mirno svojim pótem, izginila je prikazen popolnoma.«

Skoro prav takšne pojave opisuje v svojem »Kosmosu« A. I. Humboldt; opazoval jih je po silovitih planjavah, poraslih z visoko travo, prostrtih poleg reke Orinoco v južni Ameriki.

Podobno žarenje se vidi često, kadar mête. Ko je opazoval Lampadij mnogo elektrike v zraku okolo Freiburga, videl je v okolici rudár, da so se po drevji svetile veje, katere niso visele do tál. Tudi mornarja ónikraj Freiburga sta videla, da se je svetil padajoči sneg. — James Braid v Leadhillsu je zapazil, da so se konju svetila ušesa, njemu samemu pa klobukovi okrajci, ko je ravno jelo močno mésti in deževati. Ko je bil konj premóčen, izginila je svetloba na njem. Predno je jelo deževati, poskakalo je mnogo elektriških isker iz snežnic na klobukove okrajce in konju na ušesa. — Drugič je nastopil vihar z dežjem in snegom; bliskalo se je neprestano, grmelo pa je malo. V tem so videli ljudje, stoječi pod milim nebom na višjih krajih, da so se svetili okrajci njih klobukov in rokavice; takisto so se žarila konjem ušesa, rep in griva, tudi grmovje ob poti in nekatera posamična drevesa; živo gibajoči in nemirni plameni so jih obkrožali, in slišal se je zajedno rahel šum, kakor bi jela voda vreti.

Veliko, kaj veliko štejemo opazovanj o tem ognji; sósebnostari národje so ga prištevali usodnim pojavom in ga popisovali mnogo-vrstno. Livij pripoveduje: »Strah se je še pomnožil zaradi čudovitih pojavov, o katerih smo zvédeli iz raznih krajev; pravijo, da so se na Siciliji sulice nekih vojakov često svetile kakor blisek, kakor se je prej na Sardiniji zasvetila palica stražniku, kateri se je izprehajal po obzidji.« — Plinij pripoveduje, da je ogledoval zvezde na sulicah vojakov in na ladjinih jadrenikih. Te zvezde so se vršéč prestavljale po jadrenikih. Jednakih pojavov omenjata Seneka in Prokopij. Plinij pristavlja: »Vzrok tej svetlobni prikazni je še skrit v veličastvu prirodnem.«

Zlasti so se stari národje čudili plamenu na jadrenikih. Samó jeden plamen, imenovan Helena, imeli so za neugodno znamenje; dva plamena, imenovana Kastor in Poluks, prerokovala sta jim lepo vreme in srečno vožnjo po morji. Sedanje ime ogenj svetega Elma prihaja baje od škofa Erazma, kateri je umrl začetkom četrtega stoletja mučeniške smrti v Mola di Gaeta. Njega ime se zóve okrajšano Ermus, italijanski Elmo. Takó je bil tudi po njem, to je po stari cerkvi St. Eramo, imenovan v Neapolu utrjeni grad St. Elmo, katerega je sezidal kralj Karol II. okolo leta 1300. Zaradi krepke pod-

pore so čestili mornárji Sredozemeljskega morja Erazma za morskega váruha. Njega ime je po Laškem — nekoliko okrajšano — pomenilo plamen, kateri se je o viharjih prikazoval na ladjah. Arijo st imenuje ta ogenj »La disiata luce di Santo Ermo.« — Iz poročila, katero je spisal Kolumbov sin, vidimo, kaj so si tedanje čase mornárji domišljali o ognji sv. Elma. V tem popisu, imenovanem »Historia del admirale«, bere se: »Ponôči od sobote do nedelje, gotovega dné meseca vinotoka leta 1493. na drugi Kolumbovi vožnji je silno grmelo in deževalo. Končno se prikaže sveti Elm na ladji s sedmimi prižganimi svečami; vidi se ogenj, katerega spoznajo mornárji za posvečeno svetlo teló svetega Elma. Kar se zaslišijo molitve in litanije na ladji, zakaj mornárji so trdno prepričani, da se poleže nevarni vihar, ko se prikaže sveti Elm.«

Kakor pripoveduje Herrea, verovali so tudi služabniki na Magelhaensovi ladji v to vražo. Herrea pravi: »Za velikih viharjev se prikazuje sveti Elm na vrhu jadrenikov, sedaj z jedno, sedaj z dvema gorečima svečama. Z veselimi glasovi in solznih očij pozdravljajo mornárji to prikazen.«

Od konca sedemnajstega stoletja pa ni v mornárskih poročilih nikjer več najti omenjenih dogodkov o Elmovem ognji z gorečimi svečami, dasi niso bile misli o tem ognji kàj prida boljše. Grof Forbin pripoveduje v spominskih črticah svojih: »Blizu balearskih otokov se je vzdignil neko noč hud vihar s strašnim bliskanjem in grmenjem. Ker smo se bali hude sape, ukazal sem zadržniti vsa razpeta jadra. Videli smo na ladji nad trideset ognjev svetega Elma. Jeden je gorel na vrhu veternice najvišjega jadrenika in plapolal poldrug čevelj visoko. Poslal sem pomorskega hlapca, naj ga prinese na krov. Ko pride hlapec do ognja, zakliče: 'Ogenj prasketá, kakor bi se prižigal zmočen smodnik.' Ukažem mu, naj sname zastavo in jo prinese k mênì. Toliko pa da jo sname, zapustí jo ogenj in séde vrhu jadrenika toli trdno, da ga ni móči odgnati. Toda sčasoma je izginil sam po sebi.«

Menda pozná malo bralcev ogenj svetega Elma. Temu pa ni vzrok to, da se prikazuje takó malokdaj, ampak to, da ga na kopnini ni móči opazovati tolikanj pogostoma kakor na mórji. Vender, kdor je paznejši, prepriča se lahko o večjih viharjih, da se v temnem zraku svetijo vrhovi stolpov in veternic.

Gledé na ogenj svetega Elma in ljudsko vero o njem je kàj zanimivo premišljanje prirodoslovca, ki se trudi pozvedeti, kakó se je prirodno veličastvo izražalo v duhu človeškem. V raznih dôbah prirodznanskega spoznavanja je priroda s svojimi močmi našemu duhu

vtiskovala različne oblike. Kar se je zdelo prednikom popolnoma resnično, to so često zavrgli nasledniki, češ: »To je stara kriva vera ali vražen nazor o prirodi.«

V starih časih so imenovali Elmov ogenj po Dijoskurih Kastor in Poluks, katera so čestili za váruha v morskih nevarnostih, kjer se je ta ogenj prikazoval na jadrenikih ali po veternicah. Ladja iz Aleksandrije, na kateri se je prepeljal sveti apostol Pavel z Malte v Perteoli, imela je zastavo dvojčkov ali Dijoskurov. Takrat je imela večina ladij dvojčka na svojih zastavah, kakor bi bile posvečene Dijoskurom.

Kadar se je Elmov ogenj pokazal v podobi samotne luči, imeli so ga, kakor smo že omenili, za oznanjevalca nevarnosti in nesreče; pomenil je v tej podobi Heleno, sestro Dijoskurov, katera je povzročila Trojancem toliko nesreče, zla in žalosti. Iz tega vira zajemaje, mislilo je dâkaj novejših prirodznancev, da izhaja ime »Elm« iz imena »Helen«, kakor bi se bilo ime »Helenin ogenj« sčasoma izpremenilo v ime »Elmov ogenj«. Drugi pa so trdili, da prihaja ime »Elmov ogenj« v krščanskih národih od malikovalskih Kabirov in njih Herma; torej Hermov = Ermov = Elmov ogenj. Oboje je zmota, nego ime »Elmov ogenj« prihaja od svetega Erazma, kakor smo že pojasnili.

Koliko je vplival Elmov ogenj na misli, to se vidi iz tega, da je celó poosebljen na starokrščanski marmorni krsti, katero so našli, ko so nekoč kopali v podnožji cerkve Sv. Petra v Rimu. Pokrov te krste je dandanes shranjen v vatikanskem muzeji. Zaradi imenitnosti so jo posnemali v podobah Basijo, Aringhi, Bottari, d' Agincourt i. dr. Elmov ogenj, poosebljen na tem pokrovu, prikazuje se v dogodbi preroka Jone. Kakor poroča stari zakon, šel je Jona, neposlušen Jehovinemu povelju, na ladjo. Vzdigne se strašen vihar, kateri pretí razbiti ladjo. Vražni mornárji vladajo in spoznajo, da jim žuga nesreča zaradi Jone; zato ga vržejo v mórje. Ondu ga požrè morski som in ga tri dni pozneje vrže na kopnino. Le-tá povest se je posebno omilila staremu krščanstvu, saj je bila znamenje Kristusovega vstajenja in vesoljnega vstajenja od smrti. Torej se vidita dve prigodbi izboklo vpodobljeni na krstah starih kristjanov: prva kaže Jono, ko ga riba požrè, druga, ko ga vrže na kopnino.

Obraz na gôri omenjenem sarkofagu pa je tá-le: Na kipečem morji se vidi ladja s tremi mornárji. Srednji izmed njih je ravnokar vrgel Jono v mórje, kjer pada v žrelo morski pošasti. Zgoraj na desni strani gleda golotna podoba s perutimi na pol izza skale, kamor tolče Mojzes s palico, da teče voda iz nje. Ta podoba je poosebljeni

vihar, kakor se nahaja pogostoma narisana na krstah starega krščanstva. Sredi nad jadrenikom se vidi do pasa ženska podoba s krono na glavi, vsa v svetlobi. Ta ženska je posebljeni Elmov ogenj, kateri se kaže na razkačenem morji mornárjem samèč, spričo nevarnosti. — Prej so trdili nekateri opazovalci, da pomeni ta podoba solnce. Ker je pa lice in nédrije žensko, mislili so drugi, da bi bila luna; toda luna nima kaj opraviti pri tej dogodbi, in na podobi tudi pogrešamo sléharnega pravega znamenja zánjo. Bottari je spoznal resnico, ker je imenoval rečeno podobo nesrečonosno zvezdo Heleno. To sta potrdila tudi Borgija in Platner.

Pri tej podobi rabi Elmov ogenj za to, da se natančno obriše dogodka z Jono; mimo tega nam kaže znamenito vlastje marnega opazovanja prirode. Da je Elmov ogenj vpodobljen kot ženska, kakor poleg njega stoječi vetrovni bog, to se ujema s starim mišljenjem, o katerem podaja starokrščanska umetnost še mnogo drugih vzgledov. Toda biti utegne res, da je hotel umetnik z žensko podobo izraziti demonsko moč Elmovega ognja, posebno če je bil navzet misli starega krščanstva, da je zrak poln hudih duhóv, kar sta začetkom četrtega stoletja trdila cerkvena očáka Tertulijan in Arnobij.

Kakor kažejo povesti dvanajstega stoletja, postavljali so vérniki v zraku prebivajočim zlim duhovom ali demonom nasproti svetnike kot váruhe, da bi s svojo močjó ustavljali in mirili hudo vreme. Prva teh váruhov je bila Marija, mati Jezusova; njenemu varstvu so se izročali zlasti o viharjih na mórji, mislèč, da se prikazuje Marija v ognji svetega Elma. Ta domišljija se veže tudi z imenom Marije, katero so izvajali v starokrščanskih dôbah iz hebrejščine in ga razlagali za »zvezdo morjá«. Pod tem imenom so tudi častili Mater božjo, kakor izpričuje imenitna pesem iz devetega stoletja »Ave, maris stella, Mater dei alma«. Tudi slavni pevec Arijost v svojem »Orlando furioso« kaj živo popisuje prikazen Elmovega ognja na ladjah; Camoëns mu daje brezimen spomin v svojih »Luzijadah«.

V knjigi »De miraculis s. Mariae«, katero je spisal duhovnik Potho, menih v samostanu Priflingenu pri Regensburgu, čita se nastopna povest nekovega opata, o katerem trdi pisatelj, da jo je slišal sam. Le-tá opat se je peljal z nekaterimi drugimi tovariši na ladji sredi britanskega morjá, ko je prišla takó huda ura, da so bili vsi obupani. Klicali so svetnike na pomoč, ta tega, óni drugega, toda nihče ni klical Marije. Opat jih opominja, naj pokličejo na pomoč mater usmiljenja, katera je mogočnejša od vseh drugih svetnikov. Toliko da naprosijo Marijo, prikaže se vrhu jadrenika velika luč kakor velika voščena

sveča. Svetila je takó močno, da je odgnala ponočno temò ter razsvetila vse na ladji in okolo nje. Zdajci tudi potihne huda sapa; morje se umirí, skoro napoči jasen dan, in srečno priveslajo na kopnino. »O, zvezda morjá, svetlejša nego vse, mogočnejša nego vse!« pristavlja strmeči pisatelj. — Namen tej povesti je izvestno ta, da bi priporočala češčenje Matere božje; videti pa je tudi, da je bil v tistih časih Elmov ogenj precëj neznan.

Prav tisto povest v nemškem jeziku pripoveduje stari »Passional«, kateri obseza v prvih treh knjigah poleg Jezusovega in Marijinega življenja tudi Marijine čudeže. V teh knjigah je takó-le popisan Elmov ogenj, kateri se prikazuje na poziv Matere božje:

»ûf dem maste dar enboben
ein vackelnlicht sô schône quam,
daz die trube gar benam
die sich ê ob dem schiffe truc.
vil witen sich al umme sluc
daz licht von dem maste
bî sînen schonen glaste
gesâhen sie nu alle wol.«

Vrhu jadrenika se torej prikaže luč plamenice in vzame vso temò, katera je prej pokrivala ladjo. Daleč se razliva luč, da vse dobro vidijo v lepi svetlobi. Dalje pravi: »Srce mornárjev je bilo polno veselja — vihar, ki se je prej na vso moč upiral v ladjo, in šum in vrišč morskih valov se je začel polegati; boječi in omamljeni beguni so si opomogli in so bili zopet veseli.«

Španski in portugiški mornárji so prisojali dominikancu patru Gonzalezu tisto varstvo na morji kakor Italijan je svetemu Erazmu ali Elmu; imenoval se je »patronus maris hispaniae«. Zgodovinar dominikanec Štefan de Sampajo pravi, da ni prazna basen, ako pravijo mornárji, da so pogostoma videli svetega Petra Gonzaleza o protivnem viharji vrhu jadrenika s prižgano svečo v roki. Zató so mu tudi v podobah dajali dominikansko obleko in prižgano svečo v roke.

V basnih in pesmih torej živí v mitiški obliki spomin ognja svetega Elma, dostikrat v tesni zvezi s povestimi iz življenja svetnikov. Vender je izgubil dôkaj svoje skrivnostne moči do domišljanja človeškega, odkar se je ónega stoletja razodelo njega elektriško bistvo.

